

Alp 2164
Larch.

LIETUVOS
NACIONALINĖ
M. MAŽVILDO
BIBLIOTEKA

mokslas • menas • literatūra

DRAUGAS

ANTROJI DALIS / 1986
BIRŽELIO MĖN. 7 d. / JUNE 7, 1986
PART TWO — Nr. 111(23)

Šiame numeryje:

- Černobyliški apmąstymai.
- Savąją žemę prašnekinus.
- Kultūrinė kronika.
- Tryliktosios Poezijos dienos: vakarai su Birute Pūkelevičiute ir Tomu Venclova.
- Vitalijos Bogutaitės eilėraštis.
- „Galerijos“ meno paroda New Yorke.
- „Viliaus Telio“ libreto santrauka.

Kertinė Parastė

Černobyliški apmąstymai

Pašlovinkim žmogų —
Mastanti, statanti,
Zinanti tikslą,
Pramantanti ateitį.
Algimantas Baltakis

Nelaimė suartina žmones. Juo labiau globalinės apimties katastrofa. Žmonės staiga pasijunta esą tos pačios planetos vaikai, stovį bendro likimo priangyje. Visiems gresia panašus pavojus.

To, kas įvyko Černobylyje, nepaslėpsi, neužtvenksi pylimais, neatitversi spygliuotomis vielomis, nei storomis Berlyno sienomis. O nei Netoli Kijevo įvyko nelaimė, kuri iš tiesų yra visos žmonijos neganda. Jei Hirošimoje atominė bomba buvo susprogdinta karui siaučiant, ši kartą radioaktyvus ugnikalnis išsiveržė taikos metu — be perspėjimo, nelauktai, tarsi virtuvėje perkaitinto puodo dangčiui išlėkus į lubas.

Kas kaltas? Tiksliai to turbūt nesužinosime. Vis dėlto, į dalyką filosofiskai žvelgiant, norisi pasakyti, jog tikroji priežastis glūdi žmogaus technologijoje. Priekaištas ironiškas: juk technologiniai apskaičiavimai kaip tik turėtų mus apsaugoti nuo šitokių katastrofų. Taip — turėtų, bet, kaip matome, neapsaugojo ir turbūt neapsaugos ateityje.

Apskaičiavimai gal ir tikslūs, darbo metodai gal ir saugiausi, bet viskas, norom nenorom, priklauso nuo kontrolinę aparatūrą valdančių žmonių. O jų charakteriai įvairūs; nuotaikos, kaip ir oras, kinta; neretai žmogaus gyvenimą sudrumsčia klaida ar neapsižiūrėjimas, lengvabūdiškumas ar pikta valia, užsimiršimas ar net priepuolis. Negi kasdien tikrins jį budrumą. Kaip tam anekdotė: profesorius, ryte skubėdamas, užuot prisukęs laikrodį, prisuka katino uodegą, o laikrodį išleidžia į lauką.

Mūsų gimtinę šiandien valdo atėjūnai, kurie ne tik didžiųjų savo mokslo aukštų lygiu, bet ir savo revoliucine prigimtimi. Anot poeto Algimanto Baltakio, *Revoliucija sprogo / su tokia jėga, / Kad lig šiol*

tebėskrieja / sprogimo banga. 1917 metais revoliucionieriai, ir ne vien bolševikiniai buvo teisūs, nes jie sprogdino caristinę priespaudą. Caro imperijos žlugimas tolygiai atnešė mums išganingą nepriklausomybę. Tapome valstybe savoje teritorijoje, nuo senovės mums priklausančioje, ir ji vadinosi Lietuva, be jokių tarybinių raiščių. Ne LTSR, bet Lietuva. Jos ploto trapumą poetė Janina Degutytė apdainuoja šitaip:

Tu — mažutė, tu telpi visa
į Čiurlionio karalių delnus...
Tu — riekelė duonos

kasdieninės
ant pasaulio vaisių stalo.

Kaip tik šitos mažos riekės ir pasigedo, nuvertė demokratine Rusijos valdžia, caro aruodų atkūrėjai — Sovietų Sąjungos valdovai. Pasinaudodami sutartimi su hišlerine Vokietija, jie ramiu ramiausiai okupavo Lietuvą, pasaulio auditorijai suvaidindami „liaudies apsisprendimo“ farsą. Atseit, patys lietuviai troško, kad juos valdytų Stalinas.

Tada ne tiek juokėmės, kiek verkėme. Dargi gaudžiai. Su okupanto rožiniais pažadais atėjo ir teroras. Atėjo nuosprendžiai — politiniai, kultūriniai, ūkiniai, žalojantys Lietuvos egzistencinę sandarą. Daugeliu atvejų jie darė ne tai, kas mūsų kraštui buvo reikalinga.

Janina Degutytė minėtame eilėraštyje Lietuvos geografinį mažumą atsveria lietuvių meile savam kraštui:

Tiktai mūsų meilė — tu
didžiulė.
Mūsų delnuose — tu
nesudeginama.

Bet tai buvo 1964 metai. Gražiam Ignalinos draustinyje dar neriogsojo du 1500 megavatų stiprumo atominiai reaktoriai, sakoma, vieni didžiausių pasaulyje, savo grafitine neutronų lėtinimo sistema panašūs į Černobylio pabaisas.

Ignalinos gamtovaizdį laimina miškai, ežerai. Amžiną atilsį mano brolis ten mėgdavo atostogauti. Vilnius (Nukelta į 2 psl.)

Savąją žemę prašnekinus

VINCENTAS LIULEVIČIUS

Rimutė Rimantienė. Akmens amžius Lietuvoje. Recenzavo istorijos mokslų kandidatas M. Michelbertas, redagavo ist. m. kand. A. Tautavičius. Spaudė leidykla „Mokslas“ 1984 m. Vilniuje. Išleido Lietuvos TSR Mokslų akademijos Istorijos institutas. 343 psl. iliustr.

Apie autorę

Rimutė Jablonskytė-Rimantienė, gimusi 1920.X.25, yra proistorikė. 1938 m. baigė Aušros gimnaziją Kaune. Proistorijos studijas pradėjo VDU humanitarinių mokslų fakultete, o baigė Vilniaus universitetą 1942 m. Jos diplominis darbas buvo „Stambieji titnaginiai dirbiniai ir kampinės kultūros klausimas Lietuvoje“. Domėjosi daugiausia akmens amžiaus kultūros klausimais, rinkdama su tėvu Konstantinu Jablonskiu titnaginius akmens amžiaus dirbinius.

Lyginant autorės studijų laikotarpį ir jos praktišką pasirodymą, matyti artimas ryšys su prof. dr. Jonu Puzinu. Autorė dalyvavo Vytauto Didžiojo Kultūros muziejaus tada vykdomuose kasinėjimuose, kuriems vadovavo dr. Jonas Puzinas. Ji studijavo proistoriją, kada dėstė irgi tas pats profesorius. Ir šis laikotarpis yra jo įdomus, kad iš mėgėjų proistorikų pereinama į specialistų laikotarpį.

Visas autorės dėmesys sukoncentruotas į Lietuvos akmens amžiaus gyvenviečių tyrinėjimą. Ji vadovauja tos srities kasinėjimams okupuotoje Lietuvoje. 1962 m. gavo istorijos kandidatės, o 1972 m. daktarės laipsnius. Disertacija — „Pirmieji Lietuvos gyventojai“. Parašė daug veikalų, skelbdama savo tyrinėjimus lietuvių ir rusų kalbomis. Naujausias veikalas yra Lietuvos akmens amžiaus proistorijos tyrinėjimų apibendrinimai (LE, IX, 236 ir XXXVII, 500).

Ankstyvesnieji proistorikai

Autorė veikalą pradeda trumpa pratarme ir neilga tyrinėjimų apžvalga (5-11). Pradeda nuo Simono Daukanto, kuris atkreipė dėmesį į iškasenų vertę. Tikrąja prasme akmens amžiaus tyrinėjimo pradininku laiko Eustachijų Tiškevičių. Jo rinkiniai sudarė pagrindą Vilniuje 1856 m. įsteigto „Senienų muziejaus“. Jo veikalas „Žvilgsnis į vietinius archeologijos šaltinius“ 1842 m. buvo Lietuvos archeologijos mokslo pradžia. Toliau mini J. I. Kraševskį su jo veikalu „Slavų dailė“. Atkreipia dėmesį, kad Tartu universiteto prof. K. Grevinkas griežtai atmetė visus radinius be metrikų. Dar sumini K. Tiškevičių („Apie pilkapius“) ir suomių tyrinėtoją J. B. Aspeliną.

Apie 1880 m. prasidėjo gyvenviečių ieškojimas. Pradininku laikomas lenkų etnografas Z. Gliogieris. Nuodugniau registravo stovyklavietes ir rinko radinius V. Šukevičius pietų Lietuvoje. Jo rinkinys saugomas Vilniuje Lietuvos istorijos ir etnografijos muziejuje. O Žemaitijoje darbavosi T. Daugirdas. Vilniuje veikė dvi (lietuvių mokslo ir lenkų bičiulių) draugijos, tuo reikalu besirūpinančios. Mažąjąją Lietuvoje tuo metu garsėjo A. Becenbergeris, E. Holakas ir O. Tišleris. Nepriklausomoje Lietuvoje dirbo P. Tarasienka ir daug pasidarbavęs autorės tėvas K. Jablonskis. 1923 m. buvo pakviestas į Lietuvą Sovietų Sąjungos archeologas A. Spicynas. Jis paruošė ir išspausdino Lietuvos senienos. Vėliau (1928 m.) išleido P. Tarasienkos Lietuvos archeologijos medžiaga. Įsijungė į

ši darbą ir keli lenkai (V. Antonevičius, L. Kozlovskis, S. Krukovskis, J. Koševskis). Dirbo ir vokiečiai Mažąjoje Lietuvoje. Paruoštas jau Nepriklausomos Lietuvos proistorikas Jonas Puzinas pastatė tą tyrinėjimą ant tikrų kojų. Jis parašė *Naujausių proistorinių tyrinėjimų duomenys*, dėstė Kauno ir Vilniaus universitetuose. Nežiūrint to, kad nuo dr. J. Puzino Lietuvoje prasidėjo organizuotas ir sistemingas darbas, tačiau autorė turėjo pasakyti: „Po Antrojo pasaulinio karo prasidėjo organizuoti, sistemingi akmens amžiaus tyrinėjimai“ (10) ir nurodo įstaigas, kurios vadovavo tam darbiui. Pabaigoje dar sumini Pr. Kulkauską, kuris parašė Lietuvos archeologijos bruožai.

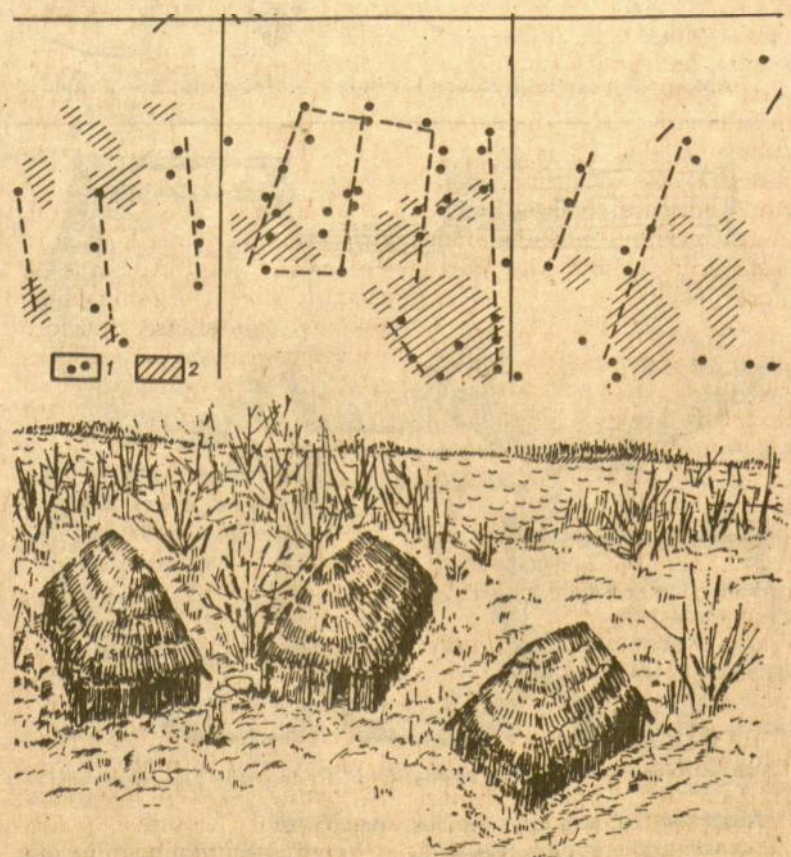
Šioje knygoje kalbama apie proistoriją. Dr. Jonas Puzinas sako, kad „Proistorės mokslas tyrinėjās žmonijos istoriją nuo jos pradmenų iki istorinių laikų pradžios“ (LE, XXIV, 85). Įvairiuose kraštuose proistoriniai laikai ir prasidėjo, ir baigėsi nevienodu laiku. Europos pietuose kai kur siekia jau pusę milijono metų, o šiaurėje žmogus tegalėjo apsigyventi tik po paskutinio ledyno nutirpimo. Tai galėjo įvykti prieš 10 tūkstančių metų (LE, XXIV, 85).

Kad skaitytojai būtų aišku, reikia priminti, kad proistorijos mokslas prasidėjo tada, „kada 1836 danui Ch. J. Thomsenui pavyko moksliškai suskirstyti priešistorinius laikus į tris pagrindinius periodus: akmens, žalvario ir geležies amžius“ (LE, XXIV, 86).

Šios knygos apimtis — Akmens amžius Lietuvoje. Autorė jau pratarinėje nurodo, kad knygoje rasime keturis akmens periodus: paleolito, mezolito, ankstyvojo bei vidurinio neolito ir vėlyvojo neolito.

Paleolitų laikotarpis (X-IX tūkstantmetis pr. Kr.)

Seniausiais laikais Lietuvos kraštą buvo užklėję net trys ledynai. Paskutinis buvo silpnėsnis už ankstyvesnius. Juo ribos pietuose beveik sutampa su dabartinėmis pietų Lietuvos

Sventosios 23-os gyvenvietės pastatų planai ir rekonstrukcijos: 1 — išlikę kuolai, 2 — suodžiai ir degėsiiai.

ribomis. Paskutinis ledynas užtruko apie 30 tūkstančių metų. Iš Lietuvos jis pradėjo trauktis apie XIV tūkstantmetį pr. Kr. (knygoje rašoma: pr. m. e.). Iš Lietuvos pasitraukti pririeikė apie 3 tūkstančius metų. Po ledyno dar ne tuoj susidarė sąlygos apsigyventi žmogui, nes kraštas buvo aplietas labai dideliais vandens plotais. Kaimyniniuose kraštuose rasti apdirbti elnių ragai leidžia spėti, kad elnių medžiotojai galėjo pasirodyti ir pietų Lietuvoje. Ledynams pasitraukus, pagal rastus kaulus, Lietuvos tundroje klajojo mamutai. „Manoma, jog ten, kur galėjo pramisti tokie stambūs gyvūnai, galėjo išsimaityti ir žmonės“ (14), bet dar nereikia, kad jie jau gyveno. Sąlygos apsigyventi atsirado tik po antrojo poledinio atšilimo (X tūkst.). Lietuvos vėlyvajame paleolite skiria dvi pagrindines kultūras (Pabaltijo Madleno ir Svidrių) bei hibridinius variantus.

Tos kultūros nespecialistui sunkiai atskiriamos, todėl jas ir nesigilinsime. Mums svarbiau jau istorinės žinios, iš radinių padarytos išvados. Mums svarbu faktas — žmogaus atsiradimas Pabaltijyje. Ir čia sužinome, kad dar ne tuoj susidarė sąlygos apsigyventi žmogui, nes kraštas buvo aplietas labai dideliais vandens plotais. Kaimyniniuose kraštuose rasti apdirbti elnių ragai leidžia spėti, kad elnių medžiotojai galėjo pasirodyti ir pietų Lietuvoje. Ledynams pasitraukus, pagal rastus kaulus, Lietuvos tundroje klajojo mamutai. „Manoma, jog ten, kur galėjo pramisti tokie stambūs gyvūnai, galėjo išsimaityti ir žmonės“ (14), bet dar nereikia, kad jie jau gyveno. Sąlygos apsigyventi atsirado tik po antrojo poledinio atšilimo (X tūkst.). Lietuvos vėlyvajame paleolite skiria dvi pagrindines kultūras (Pabaltijo Madleno ir Svidrių) bei hibridinius variantus.

Mezolitas (VII-IV tūkst. pr. Kr.)

Mezolito klimatas skirstomas į tris periodus: preborealini, borealinį ir atlantinį. Preborealiniu laikotarpiu klimatas smarkiai atšilo. Ledai kasmet pasitraukdavo į šiaurę keletą šimtų metrų. Lietuvos durpynų tyrinėjimo žiedadulks rodo, kad pagausėjo medžių: beržų, pušų, lazdynų ir kitų plačialapių medžių. Miškuose atsirado žvėrių, bet šio laikotarpio pabaigoje išnyko šiaurės elniai.

Borealinis klimatas buvo labai nepastovus, nes kartojosi atšilimai su atšalimais, kaip preborealiniame laikotarpiu. Dėl tam tikrų priežasčių Lietuvos vandenys pradėjo būti nukritę, o vėliau vėl pakilo. Jūros kaita paveikė klimatą. Jis pasidarė atlantinis — jūrinis, su šiltais ir drėgnomis vasaromis bei švelniomis žiemomis. Autorė teigia, kad tada buvo pats šilčiausias poledyninis laikotarpis. Lyginant su dabartiniu Lietuvos klimatu, buvo 2-3 laipsniais aukštesnė temperatūra ir 3-4 savaites ilgesnis vegetacijos periodas. „Lietuvoje jau visuotinai buvo apgyventos upių salpos“ (60).

Mezolitiniame laikotarpyje pastebėtos keturios kultūros: epipaleolito, Maglemosės,

Nemuno kultūros ir Kundos kultūros. Epipaleolitas yra pereinamasis laikotarpis. Jis galėjo prasidėti VIII tūkstantmečio pradžioje. O pabaigos riba labai neaiški. Maglemosinės kultūros vardu pavadintos visos Vakarų ir Pietų Pabaltijo kultūros, kurios vartojo ovalinius kirvukus, kaulo dirbinius ir kai kuriuos mikrolitus. Tačiau jos paplitimas yra sunku nustatyti.

Nemuno kultūros būdingiausi dalykai yra ietigalių ašmenėliai, derva ar sakais įklijuoti šonuose raginių ietigalių grioveluose. Antroje mezolito laikotarpio pusėje atsirado trapecija. Tačiau Nemuno kultūros svarbiausi gaminiai yra stambūs titnaginiai ovaliniai kirvukai, pleištai ir skeltukai. „Lietuvoje įstatomųjų ašmenėlių technika būdinga tik Nemuno kultūrai“ (98). Mezolitinė Nemuno kultūra galėjo trukti apie 3500-3000 metų. Tas rodytų naujų gyventojų neįsibrovimą į šios kultūros apgyventą plotą. Savitos Nemuno kultūros ribos yra daug ryškesnės negu paleolitinių kultūrų.

Kundos kultūros vardas kilo nuo Estijos vietovės. Šiai kultūrai priskiriami: „žeberklai, ietigaliai, durklai bei peikenos, kalteliai bei kirveliai, taip pat kirvių įvaros ir įvairūs rečiau aptinkami radiniai“ (87). Ji galėjo paplisti šiaurės Lietuvos dalyje.

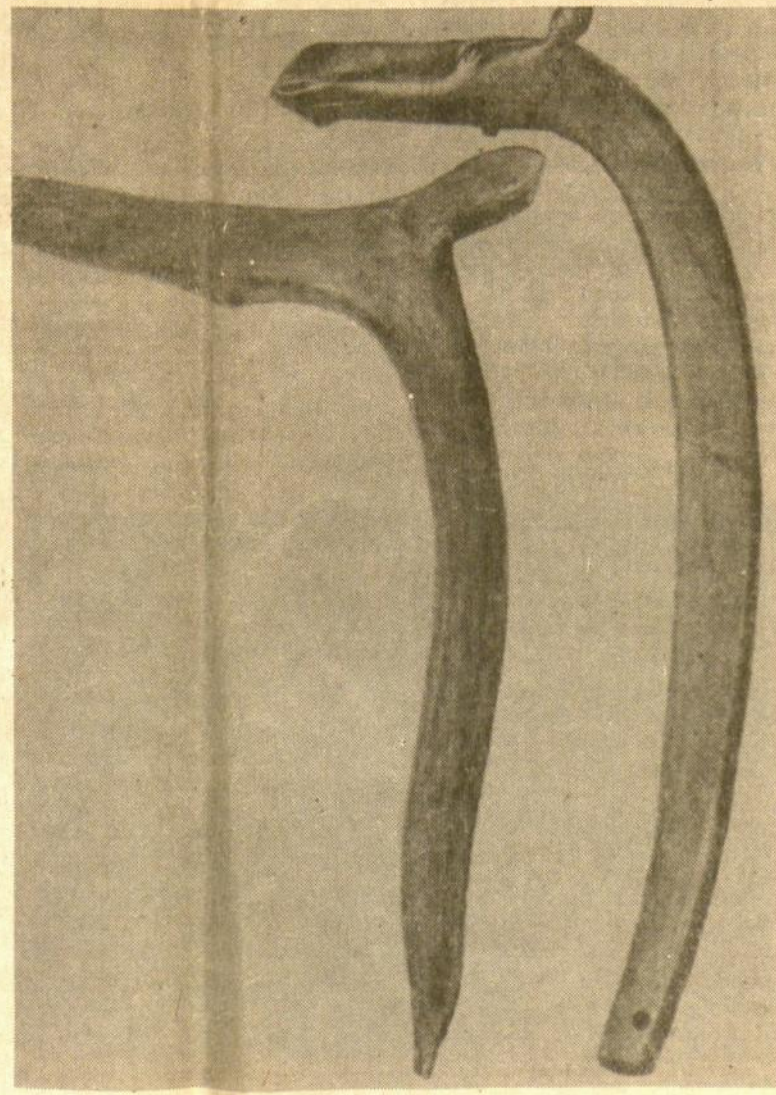
Mezolitiniame laikotarpyje medžiota: elniai (Baltijos vakaruose), briedžiai (Baltijos rytuose), šernai, stumbrai, taurai ir stirmos. Pagrindiniai medžioklės įrankiai buvo lankas ir strėlės. Taip pat žvejota tinklais ir bučiais.

Mezolitinio laikotarpio metu gyvenvietės kūrėsi prie upių ir ežerų, bet vengė labai vandeningų vietų. Iš liekanų matyti, kad trobelės buvo statomos ovalios ir keturkampės. Visuomeninio gyvenimo pagrindinė ląstelė buvo šeima. Reikalui esant, jos jungdavosi į didesnius vienetus. Šeima (spėjama) buvo matriachalinė. Be to, „Turėjo būti kitokių, mums nežinomų bendruomeninių organizacijų, o iš jų ne paskutinėje vietoje — ir religinės“ (103).

Apie žmogaus išvaizdą štai ką sako: „Atrodo, visame Rytų Pabaltijyje bent jau iki mezolito vidurio buvo paplitę ilgagalviai europiniai tipai (7, p. 42: autorės nuoroda), o jau nuo antrosios jo pusės prasidėjo rasinių tipų maišymasis, pirmiausia Pabaltijo šiaurės rytuose“ (107). Tačiau autorė prideda pastabą: „Šis antropologinis klausimas vis dėlto tai dar ne etninis“ (t.p.).

Ankstyvasis ir vidurinis neolitas (IV-III tūkst. pr. Kr.)

„Neolitas yra žmonijos kultūros tarpsnis, kuris prasidėjo, atsiradus keramikai, akmens gludinimui, pjovimui, grėžimui, ir baigėsi, vietoje pradėjus gaminti žalvario dirbinius“ (107). Šio laiko žmonių gyvenamas vietas vadiname ne stovyklomis, bet gyvenvietėmis. Neolito klimatas buvo švelnus, vegetacijos laikotarpis ilgesnis už dabartinį. Neolitas skirstomas į tris periodus: ankstyvąjį, vidurinį ir vėlyvąjį. Pirmajame dar reikišiai mezolitinė kultūra. Antrajame — jau priblęsta. Trečiajame — dėmesį patraukia keramikos gaminiai — puodai smailiais dugnais, ornamentuoti. Jų kilme autorė nori nurodyti Dniepro-Doneco kultūrą Ukrainoje ir Padnieprę. Daliai Lietuvos turėjo įtakos ir Narvos kultūra. Gyvenamų pastatų liekanų ryškesnių aptikta Sventosios gyvenvietėje. Šio skyriaus pabaigoje autorė susumuoja: „ankstyvojo ir vidurinio neolito Narvos ir Nemuno kultūros pastatai buvę antžeminiai, (Nukelta į 2 psl.)

Apeiginės lazdos su briedžių galvomis iš Sventosios 3B gyvenvietės.

Savąją žemę prašnekinus

(Atkelta iš 1 psl.)

keturkampiai, stulpinės konstrukcijos, su pėdžių eile per vidurį, greičiausiai keturslaiciu (o gal dvislaiciu) stogu. Retai pasitaikantys ovalaus plano...“ (147).

Medžioklė ir šiame laikotarpyje buvo svarbi. Medžioti ankstyvame neolite ruoniai, šernai, briedžiai, elniai (mažai) ir kailių žvėreliai — bebrai ir lapės. Viduriniame neolite medžioti šernai, elniai ir briedžiai (sumažėjo) bei stirnos. Šio laikotarpio pradžioje imta medžioti taurai ar stumbrai. Smarkiai medžioti kailiniai žvėreliai: bebrai, lapės ir įvairūs kiauniniai. Medžioti padėdavo šuo. Medžiodavo lanku su strėlėmis, ietimis. Žvejyba ankstyvajame neolite jau buvo patobulėjusi. Gaudė lydekas, sterkus, šamus, lynus, ešerius ir kt. Naudojo ietis, žeberklus, šakes, kabliukus. Bet svarbiausi įrankiai žvejybai buvo tinklas ir bučius. Tinklai numegzti iš liepos karnų virvelių. Žvejybai luotos ir irklus darydavo jau mezolito laikotarpyje, tačiau visuotini jie paplito tik neolite. Pats seniausias maisto gavimo būdas yra rankiojimas. Iš liekanų matyti naudoti lazdynų riešutai ir agarai. Neolitas buvo geriausias riešutų metas. O agaras rodo klimatą buvus daug šiltesnį. Iš Lietuvos pačių žmonių sėjų ir auginių augalų buvo kanapės ir sora. Šių sėklų tėvynė — Azija. Kaip čia pateko, nežinia. Žemę dirbo lazdomis, mediniais kapiiais, raginiais kastuvėliais. Pirmiausias naminis gyvulys nuo mezolito laikų buvo šuo. Vidurinio neolito laikų gyvenvietėse aptikta naminių gyvulių kaulų: galvijų ir smulkiųjų raguočių, taip pat arklių ir kiaulių, bet palyginus su laukinių žvėrių, naminių dar labai mažas nuosimtis kaulų.

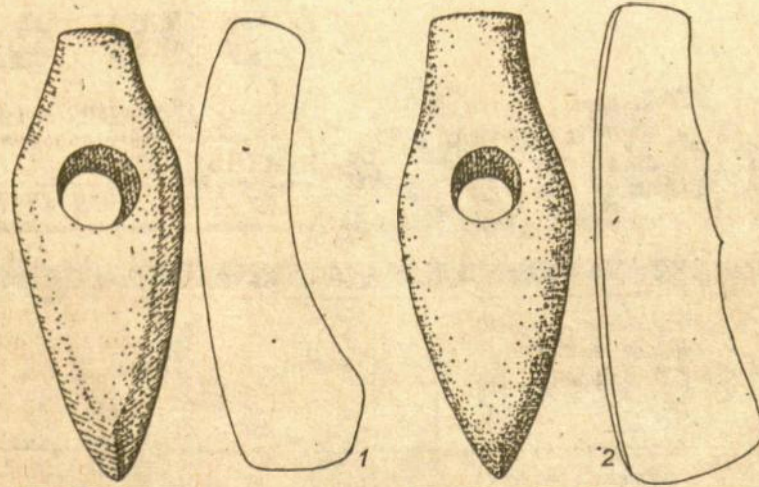
Ankstyvojo neolito dirbiniai mažai kuo skyrėsi nuo mezolito. Tik ankstyvojo pabaigoje ir viduriniojo laiku atsirado naujų apdirbimo būdų. Pluoštas pradėtas vartoti jau mezolito metu, bet plačiau panaudotas, kai atsirado daugiau liepos medžių. Viduriniame mezolite jau siūlus gamino iš sukaršto pluošto. Šventosios gyvenvietėje rastas audinio gabalas rodo jau siūlus naudojus audimui, bet vis tiek daugiausia naudota tinklų mezimui. Idomūs papuošimai, pagaminti iš gyvulių dantų, gintaro arba kombinuotos medžiagos. Rasta ir meninės kūrybos pavyzdžių.

Šiame laikotarpyje jau daugiau pasireiškia pasaulėžiūrinis nusistatymas. „Žvėrių bendruomenė buvo įsivaizduojama sutvarkyta kaip žmonių: turėjo savo vyriausiąjį — visų žvėrių žvėrį“ (175). Tuo būdu „žvėrių viešpatas tuo pat metu buvo vyriausias ir visų prižiūrėtojas, saugos bandą, bet dovanojās jos dalį jam palankiai bendruomeni arba atimās ją iš nuostatus su lauziusios“ (t.p.) žvėrių viešpatas buvo vaizduojamas dažniausiai moters pavidalu. Tai būtų bei palenkti buvo aukojamos aukos. Šalia tikėjimo ir kulto buvo naudojama ir magija: „...mirusieji laidoti ištieti, apibarstyti ochra“ (179). Turėjo būti tam tikri kulto vyresnieji-žyniai (188). Ankstyvojo ir vidurinio neolito laikotarpio gyvenvietės buvo mažos — 500-700 kvadratinį metrų.

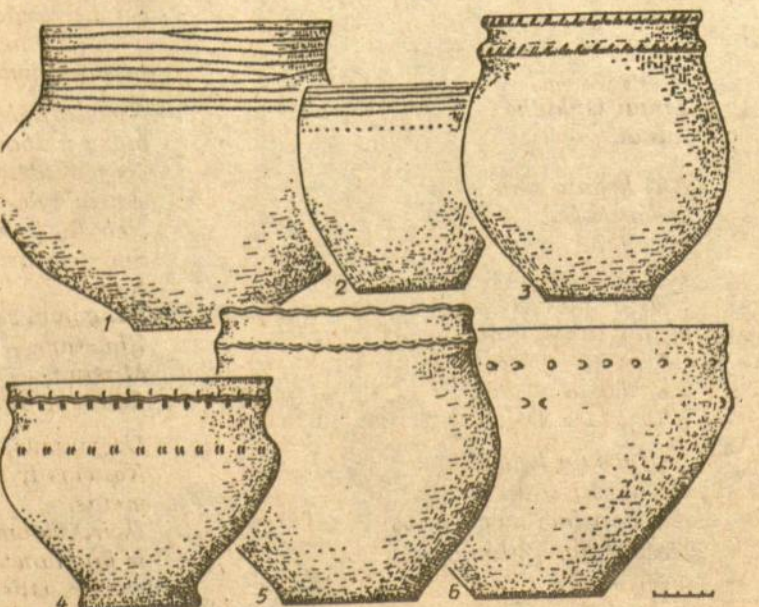
Dėl ryšių su kaimynais, autorė teigia: „...iš visko atrodo, kad Pabaltijy ankstyvojo neolito giminės bendruomenės ir toliau gyveno užsidariusios, nieko iš kaimynų negaudamos ir nieko jiems neduodamos“ (180). Tik maždaug III tūkst. pr. Kr. vidury prasidėjo mainai, kai Pabaltijy pasirodė dvi gentys.

Vėlyvasis neolitas

Vėlyvasis neolitas apima laikotarpį nuo III tūkstantmečio pr. Kr. pabaigos iki II tūkstantmečio pradžios. Jis baigėsi, kai pasirodė pirmieji žalvario dirbiniai (XVII-XVI amž. pr. Kr.). Vėlyvasis neolitas — virvelinės keramikos paplitimo laikotarpis. Iš kur virvelinė kultūra yra atėjusi į Pabaltijį, nežinia. Tačiau labai greit paplitusi. Pamario kultūros puodai buvo plačiadugniai. Ir ta kultūra mažai keitėsi. Gamino puodus, puodynes, puodukus bei mažus indelius-spingsules. Spingsulėse dėdavo taukų, o į taukus įmerkėdavo samanų ir jas

Ankstyvieji laiviniai kovos kirviai: 1 — Dreverna, 2 — Ersia.

Ankstyvosios plačiaangės puodynės iš Šventosios IA gyvenvietės.

uždegdavo. Tai anų laikų lempos.

Pamario gryną kultūrą teisilaikė pamariais — prie Aistmarių. Kuršių nerijoje ir toliau pajūriu iki Latvijos. Tačiau tos kultūros įtaka yra daug platesnė. „Pamarių kultūra susidarė čia vietoje, o su kitomis virvelinės keramikos kultūromis (net ir Padnieprės) ją siejo tai, ką visos paveldėjo iš bendrojo horizonto“ (219). Dr. Jonas Puzinas sako, kad Pamario kultūra „skiriama baltų protėviams“ (LE, XXIV, 304).

Jei kam nors rūpėtų, kas nutiko su pietryčių Lietuvos Nemuno kultūra, tiems galime pasakyti, kad tos kultūros gyventojai „pamažu ir netolygiai iš kelių šaltinių perėmė virvelinės keramikos kultūrą laimėjimus“ (224). Pamario kultūra šiaurėje susidūrė su Narvos kultūra.

Šiame laikotarpyje gyvenimo sąlygos truputį pablogėjo, nes atvėso klimatas. Atsirado floros ir faunos, mėgstamos vėšesnį klimatą. Buvęs aukštas vanduo staiga krito 3 metrus žemyn.

Aiškių gyvenimo pastatų Lietuvoje niekur nepavyko rasti. Iš jų liekanų tyrinėjimų susidarytas vaizdas, kad jų daugumas buvo „Keturių kampiniai pastatai su ilga pėdžių eile per vidurį, būdingi visoms Pamarių kultūros gyvenvietėms ir visai jos įtakos zonai“ (238). Vėlyvajame neolite atsirado sutvirtintos gyvenvietės (Šventosios ir Žemaitišės). Šventosios sukalta dviem eilėm kuolai. Sonai iškloti kartelėmis, o vidurys užpildytas vėlenomis ar žemėmis. Žemaitišės sutvirtinimas buvo dar sudėtingesnis. Gyvenvietė juosė trys lygiagrečios sienos. Už antrosios ir trečiosios buvę gilūs ir platūs grioviai. Vakary Europoje sutvirtintos gyvenvietės buvo retenybė, nors ir labai įdomiai

pastatytos.

Vėlyvajame neolite iš pradžių ūkinis gyvenimas nesiskyrė nuo vidurinio neolito ūkinio gyvenimo. Dar medžioklė ir žūklė buvo labai svarbi apsirūpinimo priemonė. Medžiota ir žvejota jau mums pažįstamais būdais. Gal tik žvejyboje naujas būdas — užtvanka Šventojoje su bučiu viduryje užtvankos. Maistą taip pat rankiojo (riešutai, agarai, girių obuoliukai). Naminių gyvulių dar mažai laikyta, kaip ir viduriniame neolite. Tik jau yra pėdsakų karvės ir arklio. Vėlyvajame neolite tik pabaigoje tegavo didesnės reikšmės žemdirbystė. Be ankščiau minėtų kanapių ir soros, atsirado kviečių, rugių, miežių. Tą patvirtina ir įrankiai: kapiiai, pjautuvai, trinamosios girnelės ir kt. „Taigi virvelinės keramikos kultūros gyventojai bent jau vėlyvuojų egzistavimo laikotarpiu tikrai vertėsi žemės ūkiu, nors ir ankstyvajame jis nebuvo svetimas, tik dar mažai reikalingas“ (219).

„Neolito žmogaus supratimu, dangaus skliautas buvo kietas, o virš jo plytėjo neišsėmiamos vandens atsargos“ (265). Jei jau žvėrys turėjo žvėrių viešpatius, jei vandenys turėjo Vandens viešpatius, tai dangus turėjo Dangaus viešpatį. Su kultu susirūstis ir aukos, kurioms deginti atrastos ugniavietės. Mirusieji buvo laidojami aukštiešlininkai arba suriesti (ant dešinio ar kairio šono), netoli gyvenvietės. Dažnai be įkapių. Labai senas atskirai galvos laidojimas. „Tai rodo, kad žmogaus galva buvo laikoma svarbiausia kūno dalimi, t.y. dvasios buveine“ (274). Su kaimynais spėkiavo mainais.

Šiame laikotarpyje gyveno didesnėmis bendruomenėmis. Kai kur gyveno kelios dešimtys šeimų (Nidoje). Gyvenvietės buvo

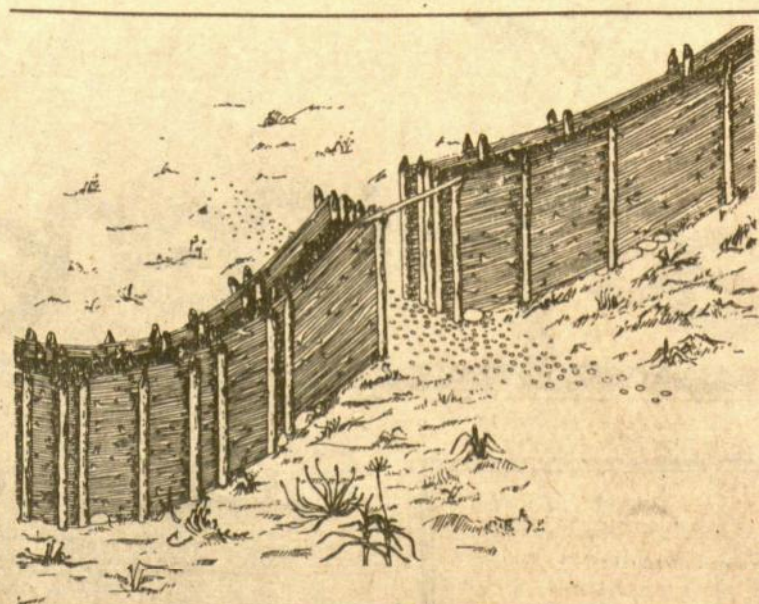
didelės, su daugybe aikštelių. Pagal įkapes sprendžiant, vyras ir žmona buvo lygūs. Laidojant vyrai guldomi dažniau ant dešinio šono, o moterys ant kairiojo. Kai kurių archeologų manymu, tai buvusi patriarchalinio isigalėjimo pradžia. Nors kiti radiniai rodo jau buvus patriarchalinę santvarką. Vyro ir moters darbo sritys šitaip nusakomos: „vyras, apsirūpinęs dailiais ginklais, medžiojo, gynė nuo priešių ir, žinoma, vertėsi gyvulininkyste, o moterys atlikdavo daugybę sunkių ir šeimai reikalingų darbų, turbūt vertėsi ir kapinė žemdirbyste“ (283).

Apie indoeuropiečių susiformavimą autorė, pagal susidariusias koncepcijas sako: „Ankstyvasis neolitas jau protindoeuropidinis. V tūkstantmetyje pr. m. e. ėmusios skirtis etninės grupės, iš kurių vėliau susidarė indoeuropiečiai. Tačiau jos kilusios ne iš vieno centro ir neturėjusios griežtai apibrėžtos protėvynės. Tad nebuvo ir tiesiogine prasme suprantamos prokalbės. Buvusios laisvos tarmės, kurių giminiškumas vėlyvajame neolite, gyvai tarpusavyje bendraujant, dar sustiprėjo“ (284). Nors indoeuropiečių bendrijai priklausė ne viena kultūra, bet mokslininkai sutinka, kad jai priklauso virvelinė kultūra. Su ja yra susijęs baltų kilmės klausimas. Į klausimą kur atsako lingvistai, remdamiesi hidronimų bei toponimų paplitimu. Į klausimą kada, atsako archeologai ir antropologai. Į klausimą kaip paplito, gali atsakyti tik vieni archeologai.

Pagal baltų vietovardžius, jų gyventas plotas toks: „šiaurėje — šiaurinė dabartinė Latvijos riba, Pskovas, Toropėcas, Zubovas, Kalininas, rytuose — Maskva, Kaluga, Oriolas, Kurskas, pietuose — upės Seima, Pripietė (ir kiek piečiau), vakary Bugas, vakaruose — Visla“ (285). Pas autorius, kurie tai klausimą nagrinėjo, yra ir skirtųjų, „tačiau skirtųjų yra nepalyginamai mažiau negu šiuos arealus jungiančių bendrybių“ (t.p.). Archeologai prisidėjo prie baltų klausimo sprendimo, pažymėdami tai laikotarpį buvus III tūkstantmečio pr. Kr. pabaigą ir II pradžią. Archeologų duomenys yra beveik priešingi lingvistams: „Arealų skirtybės, priešingai nei lingvistų nurodytosios, yra daug didesnės negu bendrybės“ (287). Kai autorė panagrinėja skirtingas kultūras, padaro įdomią pastabą: „visos 3 kultūros yra savarankiškos, tačiau tai nepaneigia, jog jos galėjo būti baltiškos“ (t.p.). Apie žmonių panašumus ji sako: „Lingvistų duomenis labai paremia antropologiniai. Virvelinės keramikos ir laivinių kovos kirvių kultūrų žmonės stebėtinai panašūs, nors jie paplitę tokioje plačioje teritorijoje“ (t.p.). Baltų gentis suskaldė slavų veržimasis Dniepru į šiaurę. Į rytus nuo Lietuvos istorinių laikų pradžioje dar buvo randama baltų genčių.

Dar kai kurios pastabos

Veikalo gale nurodytos santrumpos, surašytas 595 veikalo sąrašas, duota veikalo santrauka ir parašų sąrašas po iliustracijomis rusų kalba, o taipgi ir vokiečių. Taip pat Lietuvos vietovardžių rodyklė ir turinys. Angliškajam pasauliui ši knyga neskirta, nes nėra nei santraukos, nei sąrašo parašų po iliustracijomis. Būtų buvę gerai dar pridėti dalykinę rodyklę. Nespecialistui skaitytojui mažosi dėstomos

Šventosios IA gyvenvietės rekonstruoto aptvaro dalis.

kultūros. Tai rodyklė būtų didelė pagalba.

Veikalas parašytas moksliskai. Kur trūksta iškasėnų, nedaro sprendimo. Jei sprendžia kai kuriuos klausimus, kuriems trūksta savojo krašto duomenų, pasiremia artimųjų kaimynų duomenimis. Kur duomenų nėra, pasako.

Kad autorė yra objektyvi, užtenka iškelti jos užkanktuotą gyventojų religinį nusiteikimą ir kulto reikalus. Religija jai visai natūralus gyvenimo reiškinys. Iš to žmonių ištikinimo nesišipo, kas autorės krašte dažnai vaizduojama, o pasakoja apie radinius, įrodančius tos srities žmonių gyvenimą.

Mes įpratę prie gražiai išleistų knygų, todėl šio veikalo teksto sugrūdumas, puslapių mažų kraštelių palikimas, pats popierius ir įrisimas daro liūdną vaizdą. Žinoma, čia ne autorės kaltė, bet spaustuvės ir

redaktoriaus. Įdėtos 161 iliustracijos, švariai padarytos, padedančios suprasti dėstomas paminklus. Taip pat mes buvom įpratę skaityti okupuotoje Lietuvoje išleistas istorijas, kuriose autoriai, turbūt norėdami duoti nagrinėjamam faktui didesnės reikšmės, pridėdavo, ką tuo reikalu pasakė Leninas, Stalinas ar kitas bolševizmo ideologas. Šiame veikalė to išvengta ir tuo pasitarnauta mokslo veikalo vertingumui. Šią knygą skaitai, kaip ir kiekvieną mokslo veikalą. Net nėra ir „didžiojo brolio“ garbinimo, kas okupuotos Lietuvos leidiniuose dažnai pasitaiko, visus nuopelnus jam priskiriant. Veikalas parašytas dalykiškai, dėstant proistoriją pagal turimus duomenis. Tenka džiaugtis tokia knyga sulaukus. Autorė, savąją žemę prašnekinus, sužinojo daug idios mūsų tautos proistorijos ir mums papasakojo. Ačiū jai.

Kertinė paraštė

(Atkelta iš 1 psl.)

pasiekiamas balandžio skrydžiu. Netoli Švenčionys, Daugpilis... ežerų ežerai. Ką besakyti, juk mažutė Lietuva — „ežerų dangaus tyriausias lašas“.

Ir imk tu man ir įmontuok šitokioj gamtos grožybę du nuodus pajėgiančius spaudyti slibinus. Mažo krašto krūtinėje. Juk tai beprotybė. Nusikaltimas Lietuvai.

Lietuviškoji tarybinė enciklopedija tvirtina: „Atominė elektrinė neturėtų aplinkos: radioaktyvios atliekos izoliuojamos specialiose saugyklose.“ Černobylio katastrofa parodė, kad ne visada verta tikėti enciklopedijomis: radioaktyvumo pavojus vis dėlto yra, dargi milžiniškas.

Argi Lietuvos elektrifikacijai būtina reikalingi tokio dydžio reaktoriai. Juk statybos kokybė nėra pirmarūšė. Įrengimai menki. Sugedimai dažni. Rašau tai, perskaitęs gegužės 16 d. *Los Angeles Times* straipsnį. Laikraštis ištisai cituoja sovietinę spaudą, net Lietuvos komunistų partijos rezoliuciją (1984.X.9), kurioje buvo nurodyti Ignalinos atominės elektrinės statybiniai trūkumai.

Atėjo metas šiek tiek sumažinti politinį ir branduolinių apetitą. TSRS Komunistų partijos XXVII suvažiavime Michailas Gorbačiovas kalbėjo, kad ateityje į vakarus nuo Uralo visa elektra bus gaunama tik iš atomo skaldymo versmų. Reaktorių pajėgumas bus pakeltas iki 2000 megavatų.

Tai baisūs skaičiai. Vis tas nuolatinis stiebimasis į besaikes nesukontroliuojamą pabaisy statybas. Reikia tikėtis, kad tie partiniai užmojai išblės naujų faktų akivaizdoje. Tai išeitų į naudą ir Rusijai, ir Lietuvai, ir aplamai visam pasauliui.

Jau 1966 m. Janina Degutyte eilavo apie „juodojo debesio“ grėsmę. Jis plaukia viršum žemės „atšiaurus ir bevadis“. Poetė maldauja saulės močiutės, kad debesį nuvytų.

Viską įmanoma išverti, tik ne tą juodą negandą. Negi mes

Dulkėm nupulsim, anglim sustingsim, juodojo debesio neprastovėsime.

To negali būti. Ignalina neturi susilaukti Černobylio likimo. Nereikia Lietuvai didžiulio cementinio paminklo, skelbiančio, kad po juo palaidotos sužalotos reaktoriaus, kad padaryta nepataisoma klaida, kad kartų kartos turės genetiškai sudarkytas ląsteles.

Pats metas lietuviams — tiek Lietuvoje, tiek užsienyje — daryti viską, kad Ignalinos branduolinę įgėtinę būtų uždaryta. Tegul ją nešasi kipsai ant savo uodegų atgal į pragarą. Atsirast kiti, saugesni būdai elektrifikacijai.

Vis skaitinėju Vytauto Bložės žmones. Tai nelengvai įkandama poezijos knyga, reikalaujanti iš skaitytojo tam tikros bičiulystės su nepaprastai judria, turininga poeto vaizduote. Čia siurrealistinių įvaizdžių srautu apdainuojamas žmonių, o ypač lietuvių tautos likimas.

Eilėraštyje „Po Vorklos mūšio“ Vytautas Bložė apraudo mūsų senojo tikėjimo tragišką išnaikinimą. Tauta turėjo atsisakyti gamtos įtatyto. *Išnyko visa tai, ką jie žinojo, ką atnešė / pati gamta, visuma, su paslaptimis / pasąmonė, kuri / jaučia ir supranta, nieko dar nežinodama kaip augalas.* Aisčių išniekinimą poetas lygina su etruskų žlugimu.

Kažkaip to eilėraščio užsklanda tinka ir šio mano rašinio pabaigai. Skaitau laikraščiuose apie nelaimę Ukrainoje. Braunasi juodos mintys. Kalbu sąmonei. Svarstau, rašau, o vis tiek neišvengiamai šmėkščioja abejonų šešėlis. Tarsi tai, ką čia parašiau, neatliepia to, ką jausdamas ir mastydamas norėjau pasakyti. Todėl ir užbaigiu Vytauto Bložės žodžiais:

...bet kokią teisę turiu aš kalbėti išnykdamas ar išlikdamas kur mano viena akis nemato ką daro kita tai išblaivėjimas.

Pr. Visvydas

Kultūrinė kronika

• **Dail. Marytės Gaiztienės** keramikos darbų paroda vyksta šį savaitgalį, birželio 7-8 d. 14-to lietuvių festivalio proga Festival Hall, Sharp ir Pratt gatvių sankryžoje, Baltimorės miesto centre. Parodą globoja Baltimorės Lietuvių Bendruomenės apylinkė. Ruošia Kultūrinio koordinavimo komisija. Parodoje dalyvaus ir pati dailininkė.

Chicagoje gyvenanti dail. Marytė Gaiztienė gimė Lietuvoje. Studijas išėjo Mundelein kolegijoje Chicagoje, Wayne State universitete Detroite ir Illinois Institute of Technology, kur 1973 metais jai buvo suteiktas daktaro laipsnis iš baltymų biochemijos specialybės. Keramikos kursas lankė Hyde Park Art Center ir Chicago Meno institute. Dalyvavo daugelyje lietuvių ir amerikiečių dailininkų grupinių parodų Chicagoje ir apylinkėse. Yra buvusi Čiurlionio galerijos Jaunimo centre, Chicagoje, direktorių tarybos pirmininkė.

• **Dr. Romualdas Viskanta**, mechaninės inžinerijos profesorius Purdue universitete, šių metų kovo mėnesį paskirtas W.F.M. Goss Distinguished Professor of Engineering. Ši garbės profesūra buvo įsteigta 1964 m. pagerbti William Freeman Myrick Goss, Purdue universiteto inžinerijos katedros pirmąjį dekaną.

Dr. Viskanta pagarsėjo 1960 ir 1970-taisiais metais atliktais tyrimais, siekiančiais išaiškinti šilumos mainų mechanizmus. Per pastaruosius dešimt metų jis savo dėmesį skyrė degimo sistemoms. Taip pat dirbo nuostolių į aplinką ir stiklo temperatūros tyrinėjimų srityse. Jo darbas ypač reikšmingas stiklo gamybos industrijoje.

Inžinerijos studijas Viskanta pradėjo University of Illinois, kur gavo bakalauro laipsnį, o magistrą ir doktoratą įsigijo Purdue universitete. Po penkerių metų darbo Argonne National Laboratory, nuo 1962 m. profesoriauja Purdue universitete. Yra daugiau kaip 250 mokslinių straipsnių autorius, buvęs *Journal of Quantitative Spectroscopy and Radiative Transfer* ir *Journal of Heat Transfer*, leidžiamos American Society of Mechanical Engineers, redaktorius. Šalia daugelio kitų žymeny dr. Romualdas Viskanta yra gavęs Japonijos Society for the Promotion of Science stipendiją (1983 m.), ASME Heat Transfer Memorial Award (1976 m.), American Society for Engineering Education Senior Research Award (1984 m.), U.S. Senior Scientist Award iš Humboldt Foundation Vakary Vokietijoje (1975 m.). Penktajame mokslo ir kūrybos simpoziume 1985 metais Chicagoje dr. Romualdas Viskanta skaitė paskaitą „Šilumos mainai degimo sistemose“.

• **Budrio vardo** lietuvių fotografų biblioteka Chicagoje džiaugdamasi sėkmingai praėjusia 1985 m. Lietuvių fotografų įsiviejoje paroda, praneša, kad šių metų paroda ruošinama nuo spalio 24 iki lapkričio 3 dienos Čiurlionio galerijoje, Jaunimo centre, Chicagoje.

Šių metų parodoje, kaip ir pernykštėje, bus dvi temos: viena laisva — gamtos, kelionių, žmonių, architektūros ir panašių objektų vaizdai, kita — užduota. Ši antroji tema yra „Humoristinė fotografija“. Tai juokingų situacijų vaizdai — iš gyvenimo, gamtos ar stačiai fotografinės kompozicijos. Nuotraukos nebūtinai turi būti naujos, fotografuotos tik šiais metais. Tai turėtų palengvinti fotografams darbą — belieka peržiūrėti savo anksčiau darytų fotografijų rinkinį ir iš jo išrinkti juokingąsias arba bent šypsena sukeliančias. Smulkesnės parodos taisyklės bus praneštos vėliau. Tuo tarpu pažymima, kad tik humoristinės fotografijos dalyvaus konkurse ir geriausioms iš jų bus suteiktos premijos. Premijuotinus darbus atrinks parodą aplankiusi publika, balsuodama už jįms daugiausia juoko sukėlusias fotografijas.

Visais klausimais dėl parodos ir konkurso prašoma kreiptis į parodos organizatorių Stasį Žilevičių, 7149 South Spaulding Avenue, Chicago, Illinois 60629, tel. 312-434-1357.

Kirsnos žmogaus veido rekonstrukcija (V. Urbanavičius).

Duonkalnio mergaitės veido rekonstrukcija (V. Urbanavičius).

Turlojiškės žmogaus veido rekonstrukcija (V. Urbanavičius).

Tryliktosios Poezijos dienos Chicagoje

Birutės Pūkelevičiūtės kūrybos rečitalis

RAMUNĖ LUKIENĖ

Birutė Pūkelevičiūtė — dinamiška, versatili moteris kūrėja. Dėl to nenuostabu, kad Chicagos visuomenė gegužės 23 d. itin gausiai atsilankė į dvyliktąsias Poezijos dienas praleisti vakarą su Birute Pūkelevičiūte. Kas ta Birutė? Jos pačios žodžiai gal geriausiai apibūdina jos kūrybinę raidą. Ji — tai „hibridės gėlės įvairiaspalvis žiedas“. Jos kūryba irgi įvairaus žanro, įvairiaspalvė. Nuo keturiolikos metų Birutė Pūkelevičiūtė dalyvauja Kauno Jaunimo dramos teatre. Rašo poeziją bei prozą. 1952 metais pasirodė jos pirmoji poezijos knyga *Metūgės*, kurioje Birutė Pūkelevičiūtė prisistato lietuvių visuomenei kaip subrendus poetė. 1956 metais *Draugo* romano konkursą laimi Birutės Pūkelevičiūtės autobiografinis romanas *Aštuoni lapai*. Šis romanas kritikų ir skaitytojų yra ypač šiltai priimamas. Birutė nesėdi ant laurų. Jos romanų repertuare randame dar kelis premijuotus romanus — *Rugsėjo šeštadienis* — 1970 m., *Naujųjų metų istorija* — 1974 m., *Devintas lapas* — 1982 m. 1980 metais Birutė Pūkelevičiūtė išverčia į lietuvių kalbą Carmina Burana libretą. Nepamiršta ir jaunimo, parašydama keletą knygelių vaikams.

Drama — lieka Birutės ypatinga meilė. Ji ne tik atlieka įvairius draminius vaidmenis, bet pereina į režisierės rolę. Scenos jai neužtenka. Ji domisi filmų pasauliu. „Aukso žašiai“ ji ne tik parašo skriptą, bet ir pati režisuoja. Vėliau režisuoja ir keletą dokumentinių filmų. Kūryboje ji niekad nestovi vietoj. Visuose žanruose ji ieško sukurti ką nors nauja. Poezijos dienų penktadienio vakare Birutė Pūkelevičiūtė atlieka dvilypę programą. Pirmoje dalyje ji paskaito kitų poetų kūrinius, kuriuos ji nuo seno labiausiai mėgsta. Tai maža dalis jos privačios „rinktinės“. Ir dargi — tik tam tikros rūšies poezijos — kurią gal tinkamiausia būtų pavadinti — „Dramatiškoji poezija“.

Vakarą Birutė pradeda, padėklamuodama Vinco Mykolaičio Putino „Vergą“, kuriame Dievo didybės šešėly žmogus perpranta savo menkumą. Toliau mums pristato Bernardo Brazdžionio „Fuga Florencijos San Croce“. Pūkelevičiūtė mums Brazdžionį pristato kaip religinį poetą, kurio lyrikoj žmogus niekad galutinai nesugniužta. Net ir prieš savo Viešpatį. „San Croce Fugoj“, nors poetas tris kartus taria: „Nervetas prieš tave aš pult esmi“, bet finale užklydęs pakeleivis savaime įsijungia į didingo regėjimo visumą. Ne pažemintas, ne atstumtas, bet — atpažintas ir įskaitytas.

Prieš deklamuodama Antaną Miškinį, Pūkelevičiūtė apibūdina jį, kaip poetą, kuris Nepriklausomybės laikotarpyje rašė apie jaunosios kartos Lietuvą. Jo poema „Lietuva“ yra vizionieriška giesmė apie mūsų Nepriklausomybę. Pats tonas — tik iš pirmo požiūrio atrodo liaudiškas. Iš tikro — tai rafinuota dainos modifikacija.

Kazio Bradūno „Vitražą“ ji pristato kaip miniatiūrinę dramą, kurios keturi veiksmi keičiasi drauge su keturių metų laikų peizažu. Šių dekoracijų fone per sceną kaskart praeina dievidirbiškai išdrožta Motinos figūra.

Siemetinių Poezijos dienų programos dalyviai bei rengėjai: poetas, literatūros mokslininkas Tomas Venclova, Jaunimo centro moterų klubo pirmininkė Salomėja Endrijonienė, poetė, rašytoja ir aktorė Birutė Pūkelevičiūtė, Poezijos dienų organizatorius ir programos vedėjas poetas Kazys Bradūnas.

Nuotrauka Jono Kuprio

Pirmosios dalies programos pabaigai Pūkelevičiūtė pasirenka Milašiaus „Miguel Manarą“. Ši pasaulinio masto drama (išversta Antano Vaičiulaičio) Birutei yra reto grožio poezija — kuri jai jau imponavo nuo jaunystės dienų.

Publikai gausiai plojant, Birutė Pūkelevičiūtė priedo padėklamuoja Vlado Slaito eilėraštį „Srovė“.

Antroje dalyje sutinkame Birutę Pūkelevičiūtę jau nebe tik dramos aktorę, bet taip pat ir kūrėją. Pradedama ji padėklamuoja ištrauką iš „Aukso žašiai“, kur pilies bokšte kalbasi karališkos astrologas, šimto ketverių metų seneliukas Fortunatas ir karaliaus juokdarys Pikis.

Iš prozos kūrinių Birutė Pūkelevičiūtė skaito „Kerlio

perštas“, ištrauką iš rinkinio *Marco Polo Lietuvoje*. Savo poezija ji žavi klausytojus, deklamuodama eilėraštį „Apie nuskandintą vardą“. Kadangi čia švenčiame Poezijos dienas, ji skaito „Penkias karo pasakas“ — ištrauką iš savo pirmosios poezijos knygos *Metūgės*. Pabaigai Birutė paskaito savo „Raudą“, kurioje žuvusį kovoję jaunuolį apraudoja — sesuo, mylimoji, motina, nepažįstamasis ir gedėtojų choras.

Puiku turėti poetę, kuri yra ir dramaturgė. Atlikdama programą Pūkelevičiūtė pasirinko sau labai tinkančio dramatinio žanro kūrinius, kuriuos ji tikrai meistriškai perteikė. Net atlikdama dvigubą vyrišką rolę ištrauką iš „Miguel Manarą“, ji sugebėjo išlaikyti dramatinę

įtampą.

Yra sakoma, jog dažnai geriau, jei rašytojai savo kūrybos patys neskaitytų. To tikrai negalima sakyti apie Pūkelevičiūtę. Perduodama savo poeziją bei prozą, Pūkelevičiūtė tikrai mums perdavė savo kūrybos sielą.

Vakarą pajavairino ir trijų jaunų muzikų — Rimos, Dariaus ir Audriaus Polikaičių muzika. Dauguma jos buvo sukurta ir pritaikyta poezijai Dariaus Polikaičio. Poezijos vakarui ji ypač tiko, nes jaunas muzikas sugebėjo paversti ne vyraujančiu elementu, bet malonių, atmosferą suteikiančiu užnugarium.

Vakarą gražiai pravedė ir autorę pristatė poetas Kazys Bradūnas.

lietuviškoje veikloje, yra gal tiek, kiek gyventojų Kuršėnų rajone. Nenuostabu, kad leidiniai čia neišperkami. Mes esame maža tauta ir gyvenanti sunkiose sąlygose.

Dabar Lietuvoje iš tradicinės visuomenės pereinama į technologinę, dabartinėmis sąlygomis dar nestubrendusią. Perėjimas buvo sunkus. Tradicinė ideologija atmesta, jos vietoje atsirado nauja, nesuskristalizavusi. Lietuva yra atsidūrusi prievartinėje visuomenės santvarkoje. Žmogus jaučiasi pralaimėjęs prieš totalitarinę srovę. Tas procesas vyksta ir plačiau pasaulyje. Pati tautos egzistencija atsirado pavojuje. Kalba papildoma totalitariniu leksikonu. Gana daug lietuvių atsidūrė egzilėje. Beveik niekas nebemiršta toje vietoje, kur gimė. Jei mūsų poezija būtų reagavusi į šiuos iššūkius, ji nebūtų buvusi

Dalis publikos, susirinkusios į antrąją Poezijos dienų vakarą Jaunimo centro mažojoje salėj, laukia programos pradžios. Priekyje matyti Kazys Bradūnas, kun. dr. Juozas Prunskis, Jonas Kučėnas, Dalia Kučėnienė, Aldona Markelienė, Nijolė Martinaitytė, Aldona Prapuolenytė.

Nuotrauka Jono Kuprio.

Vitalija Bogutaitė

KELIONĖ

*Iš šviesos į tamsą,
iš vakar į šiandien,
iš praeities į ateitį,
iš savęs į save
pradedu kelionę.*

*Atsivėrė jūra.
Pasakų laivai
atplaukia į mane.
Gėsta saulė.
Nuleidžiamė bures
poilsui.*

*Mano plaukuose šlama
rudėninis vėjas.
Sukritę žvaigždės
skęsta akyse.
Audra.
Įtūžę bangos,
plakos atminimų jūroj
ir skęsta
seniai išplaukę
laivai.*

*Ant kranto sėdi
žvejo vaikai
ir laukia.
Jau septinta diena.
Sėdi ir laukia.
Veiduose dega alksis.
Akyse — troškulys,
o skruostu rieda
šilta ašara.*

*Išsiruošiau kelionei.
Iš savęs į save.
Neišduosime viena kitos.
Nešauksime Žilvino
balta puta,
Nešauksime Žilvino
kraujo puta.
Ir broliai su dalgiais
praeis nepastebėję.
Iš savęs
Į save sugrįžtu.*

*Tropikinis lietus pasitiko
mane prie durų.
Parsinešiau duonos.
Vaikai alkani.
Sustingę jų rankos ir kojos.
Veiduose išsišakojo alksis,
akys skausmas.
Ant kranto sėdi jie ir
laukia.
Vėjas hedena jų plaukus.
Jūra kvepia jų rankos.*

*Ir šaukiam sustoję kartu —
Žilvine, Žilvinėli.
Ir atplaukia
pieno puta.
Žilvine, Žilvinėli.
Ir išplaukia
pieno puta.
Mes stovime
Ir nesuprantam ženklo.*

*Liko nerašytas laiškas.
Auštant išėjai.
Išėjai ir išsinešei vasarą.
Laikau apelsiną,*

*tą išnokusį ovalą,
lyg visą pasaulį
delne.
Nebuvo man lemta
būti Čiurlionio karalium,
nei laivu audringoj
Jo jūroj.
O buvo lemta sekti raudotojų
minias ir apraudot
savo dalių.*

*Beržo tošy liko
neskaitytas laiškas.
Neišskaitomos raidės.
Neišstariami žodžiai.
Žodžiai ne mūsų kalbos.
Parimęs prie svirties
beržas rauda,
nors taip neseniai
raudojo gimtąja kalba.*

*Nyksta žodžiai
mūsų kalbos.
Byra raidės nuo lūpų.
Artėja tyla.
Nebylių laikas.
Supylėm aruodan atsivežtą
žodį.
Saugojam sėklai.
Gimstam — ne savo kalba.
Mirštam — ne savo kalba.
Raudam praradę žodį.*

*Užėjo sausra.
Kandios ir tylos
metas.
Išsirikiavome
ir laukiam,
rankas ištiesę,
išmaldos.
Suguldėm raidės
knygon ilgam, ilgam
poilsui.
Gomury įstrigo žodžiai.
Žodžiai ne mūsų
kalbos.*

*Iš tamsos į šviesą,
iš šiandien į rytojų,
iš dabarties į ateitį
iš savęs į save
sugrįžtu.
Šešėlis seka mane.
Ir einame kaip du
seni draugai dulkėtu
vieškeliu.
Sausra.
Ieškavimo laikas.
Laikas pažvelgti
per save — į save.
Žalia spalva nusipiešiu
save.
Saknis įleidžiu žemėn.
Šakas ir lapus atveriu saulei.
Ilgam, ilgam žydėjimui.*

*Praeina sausra.
Sugrįžta išplaukę laivai.
Aukštai iškeltos bures
neša mano laivą
ir grįžta vėl į uostą.*

menkesnė už Miloszo ir Brodskio.

Dabar Lietuvoje poezija ima virsti tautinės savivarbos priemone. Emigracijoje kūrėjai krypta į tradicinę kryptį, maironiškas nuotaikas. Dabartinis tautai pavojus sutapatinamas su senovės, su caristiniu, kryžiuotišku. Kai kurie dabarties Lietuvos rašytojai koketuoja tiesa, neišsako pilnai, oficialias idėjas apvelka tautiniu rūbu.

Neįmanoma suprasti dabar-

tinio pavojaus tautai, jei domėsimės tik kalba. Pavojus pavojų.

Pasauliniame kontekste mes būsimė įsirašę, tik jeigu neprarasime to masto, kuris atėjo į mus su krikščionyste. Radausko, Mackaus, Nykos-Niliūno poezijoje yra bruožų, duodančių vilčių posūkiui į išliekančias vertybes.

Kazys Bradūnas prelegentui padėjo už pateiktą šviežią žvilgsnį, poetinės situacijos nušvietimą iš dar mažai liesto kampo, dėl ko verta stabtelėti, pergalvoti ir susimąstyti. (Tomo Venclovos paskaita „Dabarties lietuvių poezija pasaulinės poezijos kontekste“ bus išsiaiškinama spausdinama *Draugo* kultūriniam priede.)

Po pertraukos, kurios metu dalyviai galėjo gaivintis gausiomis vaisėmis ir apsirūpinti poezijos knygomis bei plokštelėmis, prasidėjo Tomo Venclovos kūrybos rečitalis. Pradžioje Venclova kukliai pažymėjo, kad jis nelinkęs vadinti savęs poetu. Tai esą nelabai pritinka, kaip nepritiktų, jeigu kas sakytų „aš esu šventasis“.

Pirmiausia paskaitė Bernardo Brazdžionio, Henriko Radausko ir Algimanto Mackaus tris skambius

(Nukelta į 4 psl.)

„Galerijos“ meno paroda New Yorke

J. KIZNIS

Gegužės 3-4 d. Kultūros židinyje, Brooklyn, N.Y., įvyko meno paroda (be dailės darbų buvo ir keramikos), kurią pradėjo Romas Kezys, pasveikindamas susirinkusius ir kviesdamas Algimantą Kežį, SJ tarti žodį.

Kalba buvo vaizdinga, įtaigaujanti kūrybinę akciją, laisvos Lietuvos viltį ir prisikėlimą iš okupacinės priespaudos. Lietuvos žemėje, kalbėjo „Galerijos“ steigėjas, nėra nei aukso, nei deimantų, nei kitų žemės turtų. Privalome susikaupti kūrybai, pasiekti dvasios gelmes ir iškilti su kūrybinėmis vertybėmis. Dvasios gelmės — mūsų aukso ir deimantų kasyklos. Sakoma, kad mūsų tauta daininga, tad išdainuokime dvasios jėgą pilna kūrybine skale. Po karo Prancūzija buvo nualinta, ūkis sugriautas, frankas bėgėjęs. Frankui pakelti, prancūzai užstatė Louvrą, milijonų vertės jo meno kūrinius. Frankas pakilo ir Prancūzijos ūkis atsigaivo. Menas yra galinga vertybė.

Po kalbos dar buvo parodytas filmas apie profesorius Simą Sužiedėlį — kai kurie jo gyvenimo epizodai; paryškinta charakteris ir ideologinis požiūris.

Įžengus į parodą ir pasukus dešinėn (žinoma, pirmą stabtelėjus prie aukų staliuko kairėje), pasitinka Vytautas Ignas su dviem šventaisiais, šv. Kazimieru ir šv. Prancišium. Šie du lino raižiniai iš abiejų pusių apsupti, lyg gundomi, spalvingų tapybos vaizdų — „Gėlių deivės“ ir „Gėlių vazono“. Kontrastingas sugretinimas šventųjų, susikaupusių malda ir meditacijai, su džiugiu, dinamišku gyvenimu vertikalių linijų ekspresijoje. Šventųjų vaizdas juodų linijų skirtingo ritmo ir ornamentinių detalių charakteristikoj

Eleonora Marčiulionienė

Draugės (keramika)
Nuotrauka Algimanto Kežio

gretimai su spalvingom struktūrom išryškina ir dailininko dvasinio gyvenimo skirtynes — vidinį susikaupimą ir dinamišką džiaugsmą gyvenimu.

Paroda įvairi stiliais, temom, taipgi technika. Technologinės industrijos formuojamą dabarties gyvenimą ir žmogų vaizdžiai primena Romo Wiesulo litografijos. Ju kruopštus atlikimas, dėmesys detalei — techninės precizijos reiklumo apraishka individualiojo dailininko kūryboj. Litografija „Aviža“ (kitos dvi — „Giganto“, „Taurina“) primena, kad be geležies ir cemento dar yra ir gyvoji ir meditacija, su džiugiu, dinamišku gyvenimu vertikalių linijų ekspresijoje. Šventųjų vaizdas juodų linijų skirtingo ritmo ir ornamentinių detalių charakteristikoj

nuotaikos darbų. Pasukus

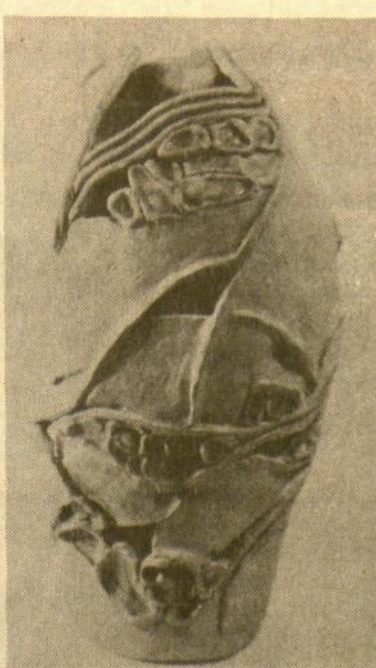
žvilgsnį nuo Wiesulo uždarytų, kompaktiškų litografijų į Algimanto Kežio fotografijas, randi erdvingus vaizdus, vaizdų ritmas: vertikalus, nešantis į aukštį, ar nelygus, laužytas, nevienodo aukščio namų eilė. Daug ramesni vaizdai iš Lietuvos. Rumšiūkių etnografinė Lietuva, Girios aidas prie Druskininkų, Laisvės statula Kaune iš Nepriklausomybės metų. Nesinori nukreipti akių nuo jos. Siaubingu kontrastu trenkia Chicago's dangoraižių vaizdai ir aplūžusios, tvoros spraga Ukmergės gatvėje Vilniuje. Aišku, Vilniuje ne vien aplūžusios tvoros. Kezys mėgsta žaisti kontrastais. Lietuvos praeities vaizdai

Magdalenos Stankūnienės ofsetuose — ramūs, spalvingi sezoniniai žemės ūkio darbai. Vyraujanti žalia spalva su vaizduojamų objektų, žmonių ar gyvulių spalvinėmis plotmėmis, taškais. Rami šilta nuotaika, buitis ramybėje.

Lietuvių dailės parodose satyros žanras labai retas (bent New Yorke). Zitos Sodeikienės vienuolikos piešinių temose satyros ir kritikos gausu. Jos vaizduotėje supermarketai tampa dvidešimtojo amžiaus katedrom. Amerikos etnikai aparato perdirbami ir iš jo išeina visi vienodi, sukumpę žmogėnai. Jos piešinių figūros, veidai stipriai sušaržuoti. Sodeikienės kūrybinis užmojis, jos fantazijos polėkis primena 15-to, 16-to amžiaus Breughelio ar Boscho šurpiai nuostabius groteskus. Jais net Baudelaire, Paryžiaus bohemos imantrybės patyręs, stebėjosi: kaip gali žmogaus protas talpinti tiek velniavos ir tiek daug nuostabių dalykų? Koks dailininkas galėjo sukurti tokius absurdiškai kraupius darbus, lyg būtų verčiamas kažkokios nesuvokiamos jėgos? Sodeikienės piešiniai pažadina žiūrovo dėmesį dabarties tikrovei, įteigia parodai aktualumo.

Šioj parodoj Žibuntas Mikšys ekslibrių miniatiūrom siek tiek giminingas Sodeikienei. Jo ofortai karikatūriški, juose yra lyrikos ir ironijos. Jis mėgsta miniatiūrų nuotaikas ar charakterį paryškinti tekstu, pvz., „Nebevo gražuolė“, šviesiom, žydriom akim, protingai ir simpatyngai įtave žiūrinciom, su atlaidžiu, kiek liūdesingu žpsniu. Miniatiūrose vyrauja žmogus — žmogaus kūnas. Viena miniatiūra pavadinta „Geographie de la femme“.

Tris spalvotus ofortus parodė ir Nijolė Palubinskienė. Jautri šviesai, šešėliais įvairuodama išryškina veidą. Nijolės dėmesys nukreiptas į žmogaus

Marytės Gaižutienės vaza „Kalnų upelis II“ (20" x 10").

Nuotrauka Jono Tamulaičio

vidų, tai pabrėžia ir jos ofortų kompozicija.

Parodoje suvokiamos trys kryptys: gyvenimiška buitinė, forminė linkmė, filosofinė. Viktoro Petravičiaus kūryboje buitinės tikrovės nėra, jo siužetai iš pasakų ar legendų pasaulio. Tokį jį žinome iš Lietuvos. Palikęs Lietuvą, čia Vakaruose irgi nesubuitėjo, jo nesužlugdė technologinės industrijos galybė ir smurtas. Dvasinis lobsis, atsivežtas iš Lietuvos, tebera neišsenkanti jo kūrybos versmė. Nors kiek pakitęs, techniškai įvairesnis, šiuolaikinėj jo kūryboj lengvai atpažįstamas. „Petravičius sumodernėjo“, kiti pastebi. Šio laikotarpio Petravičiaus žmogus yra akistatoj su būtimi. Tai filosofinė tema. Jo keturi monotipai parodoj parodo dabartinį Petravičių, sekantį žmogaus likiminį kelią.

Prano Domšaičio du tapybos darbai, skirtingos nuotaikos ir ekspresijos. Niūrus, tamsių spalvų peizažas ir raudoni šokėjai. Domšaičio išgyvenimų skalę jie vaizdžiai paliustruoja.

Forminės krypties darbų parodoje buvo keletas: Prano

Gailiaus — Incabloc EA-VII; Lino Katino keturios akvarelės: „Atitrūkęs šešėlis“, „Pasvirimas“ ir dvi kompozicijos. Polinkis į abstrakciją, kompozicinis „šykštumas“ — panaudojimas minimumo kompozicinių elementų būdinga jo darbam. Galbūt dailininko santykis su gyvenimu nėra glaudus. A. Makūnaitės puošnus „Drakonas“ spalvingas, dinamiškas, žiaurus.

Marytės Gaižutienės ir Eleonoros Marčiulionienės keramikos darbai sustatyti ant vieno stalo. Tai buvo lyg vaizdinga parodos iliustracija: žiūrovai sustodavo prie stalo atsikvėpti nuo tapybinių problemų svarstymo. Gaižutienės dvi vazos ir puodelis, Marčiulionienės dvi šokančios poros ir dvi lietuvaits. Pastarosios dominavo tamsių spalvų žemas vazelės, bet jos patraukdavo dėmesį išradimo forma, gi aukštos, dinamiškos, spalvotos figūros pagaudavo žiūrovą ir sustabdydavo prie stalo.

Parodą aplankė apie šimtas svečių.

Marytės Gaižutienės vaza.

Poezijos dienos

(Atkelta iš 3 psl.)

eilėraščius. Paskaitė vertimą Dylan Thomas eilėraščio (buvusio nuoroda Mackui sukurti panašų eilėraščių), kuriame kartojasi teigimas „ir nebus mirties karalijos“.

Toliau perteikė savo naujųjų eilėraščių pluoštą. Skaitė apie Maskvą, kuri yra Pasternako, Solženicino miestas, o ne Stalino. Skaitė apie rudenį Kopenhagoje, kuri yra viena artimiausių vietų Lietuvai. Eilėrašty yra paslėptų citatų iš Šekspyro „Hamlet“ ir kitų, susietų su tuo kraštu kūrinių. Eilėrašty apie Paryžių, kur vyksta lyg pokalbis tarp žmogaus ir jo angelo sargo (taip pasakė Venclova) perteikė didmiesčio vaizdą, su kavinėmis, Notre Dame, su sostinės laikraščiais, primenančiais okupacinės priespaudos vyksmą tėvyneje.

Poetas eilėlavo ir apie Padėkos dieną Ohio valstybėje. Dėkojo už atsakymus, kurių bėjęs protas nebespėja duoti, dėkojo už muziką ir kultūrinę vertybes. Eilėraštyje „East Rock“ rudenio motyvais išryškina mirties temą.

Iš savo ankstesniųjų eilėraščių vėl paskaitė apie Maskvą, siaubingos imperijos sostinę, kuri atrodo lyg mirusių miestą. Tai viešpatija, kur draugo ranka nesu- skubs į pagalbą.

Daugiau paskaitė vertimų iš lenkų poetų: Stanislawo Barancko — apie temstantią naktį ginkluotų kumščių valstybėje; virš bažnyčių, kacėtų temsta naktis. Skaitytas Zbigniewo Herberto eilėraštis išreiškia tremtinių nešiojamą jausmą.

Prof. dr. Tomas Venclova savo giliu įžvalgumu paskaitoje, kūrybiniu ryškumu savo eilėraščiuose, prasmingu parinkimu skaitytų lietuvių ir kitų tautų poetų kūrinių klausytojams paliko labai gilų įspūdį. Tomas Venclova — stambi kūrybinė pajėga, įžvalgaus intelekto žmogus ir poetas.

IV veiksmas

Arnoldas savo tėviškėje, namuose, kur praleido savo jaunystę. Galvoja apie savo žuvusį tėvą ir tėvynę. Pas jį renkasi bendraminčiai laisvės kovotojai, kurie, prisiminę nužudytą Melthalį ir dabar jų suimtą vadą Telį, prašo Arnoldą vadovauti kovai prieš austrus, pasiryžta išvaduoti Telį, o kartu ir savo tėvynę.

Ant Liucernos ežero kranto džiaugsmingai susitinka Jemmy ir jo motina Jadvyga, tuo pasirūpinus Matildai. Dabar ir ji pati pritaria šveicarų išsilaisvinimui iš Austrijos jungo. Džiaugsmo pagautas Jemmy beveik užmiršta jam pavestą pareigą — sukurti ugnį, kuri turi būti ženklus pradėti kovai. Nebeturdamas laiko sudėti laužą signalui, Jemmy skubiai išneša iš savo tėvų namo jam taip brangius tėvo lanką ir tą nelaimingą strėlę ir padega namą laisvės signalui.

Liepsnos šoka į dangų, o pakilęs vėjas mato laivą, kuris beviltiškai bando pasiekti krantą. Tuo laivu Telis yra gabenamas į salos tvirtovę mirčiai. Vienintelis laivo išsigelbėjimas — perduoti Teliui, tam nuostabiam irkluiotojui, valdyti laivą. Telis, sukaupęs visą budrumą, pasuka į krantą ir pats atsiranda krante, laivą pastumdamas atgal į ežero audrą.

Staiga pasirodo Gesleris, pilnas keršto Teliui. Šį kartą Telis nedvejoja — su juo visa sukilusi tauta. „Tėvynė turi būti laisva“, ir jis paleidžia iš degančio namo išneštą strėlę, kuri taikliai pasiekia savo tikslą, tik šį kartą galutinai išlaisvina kraštą iš tiroso vergijos. Tuo metu atvyksta Arnoldas su kitais kovotojais ir praneša, kad Altdorfo miestas jau paimtas — tėvynė laisva! Jis perduoda Altdorfo miesto vėliavą Teliui — „laimėjom, laimėjom!“ Tik Arnoldas liūdnas: „nebėr tik tavęs, mano tėve, kai palaimos diena, kai vėl laisva Helvecija“.

Pasibaigia audra ir vėl dieviška erdvių giedra. Telis taria visiems: „O dabar visom širdim žadam laisvę aukoti save“. Ir visa minia jungiasi į triumfališką džiaugsmą: „Dieve, dėka Tavo pagalbos mes ir vėl laisvi!“

Vilius Telis

Ateinantį šeštadienį ir sekmadienį Chicago's Lietuvių opera stato Rossinio keturių veiksmų operą „Vilius Telis“, parašytą pagal 19-to šimtmečio vokiečių dramaturgo Friedricho Schillerio to paties vardo dramą. Čia spausdinama operos libreto, kurį į lietuvių kalbą išvertė poetas Stasys Santvaras, santrauka.

I veiksmas

Gražus pavasario rytas Šveicarijos kalnų atslaitėje. Ruošiamasi šventei. Įsimylėję jaunuoliai kalbasi su savo sužadėtinėmis, visur pilna saulės ir linksmybės. Vien Vilius Telis (Thomas Zielinski) nuliūdęs, matydamas laikiną linksnumą ir pavergtos tėvynės vargą.

Šventę, kurios metu pagal tradiciją trys susižiedavusios poros gauna jungtuvų palaiminimą, turi praveisti žmonių labiausiai gerbiamas išminčius, tarsi patriarchas, skerdžius Melthal (Jonas Vaznelis). Jis atvyksta prisilaikydamas savo sūnaus Arnoldo (Darrel Rowader) rankos ir yra visų pagarbiai sveikinamas. Telis ir jo žmona Jadvyga (Aldona Stempuzienė) paprašo jį būti vyriausiu šventės apeigų vedėju. Po kelionės, prieš eidamas į Telio namus poilsui, Melthalis primena Arnoldui, kad ir jam yra atėjęs metas rimtai pasvarstyti vedybinio gyvenimo palaimą.

Likęs vienas, Arnoldas galvoja apie savo kėblią padėtį. Jis įsimylėjęs Matildą (Gina Čapkauskienė), princesę iš prispaudėjų Habsburgų dvaro, ir iki šiol vis dar nedrįsta prašyti jos rankos. Išgirdęs tirono Geslerio (Vytautas Paulionis) medžiotojų rago garsus, Arnoldas žino, kad su jais bus ir Matilda, ir ryžtasi susitikti su ja. Staiga pasirodo Telis. Jis tuoj pastebi Arnoldo sumišimą, kadangi jau anksčiau įtarė Arnoldą susidėjus su priešu. Dabar Telis mėgina išsiaiškinti savo įtarimą, bet svarbiausia nori išgauti jo pasižadėjimą, kad įsijungs į Šveicarijos

Siuometinio Lietuvių operos spektaklio „Vilius Telis“ plakato detalė.

išlaisvinimo kovas. Arnoldas, negalėdamas apsispręsti tarp tėvynės ir moters meilės, vengia atsakyti. Pagaliau Arnoldas pasiduoda reikalavimui ginti tėvynę.

Jau metas ir jaunųjų porų palaiminimo apeigoms ir Melthalis, jas atlikdamas, primena jaunuoliams jų pareigą tėvynei. Apeigas pertraukia tolumoj vykstančios medžioklės garsai ir tai uždega Telį skatinti savo tautiečius pasiryžti kovoti prieš vergiją. Arnoldas pasišalina. Telis jo pasigenda. Po dainavimo ir šokių vyksta strėlės šaudymo varžybos, kurias laimi Telio sūnus Jemmy (Audronė Gaižiūnienė).

Staiga apeigas pertraukia visus sukrečiantis įvykis: bėgdamas nuo Geslerio kareivių pasirodo piemuo Leutholdas (Bronius Kazėnas). Jis

praneša, kad neseniai nužudęs prispaudėjų valdžios pareigūną, kuris bandęs jėga pagrobti jo dukrą. Ir jo vienintelė išsigelbėjimo viltis yra pabėgimas — persikėlimas į kitą ežero krantą. Prašomi žvejai atsistoti jį perkelti. Bet laimingu sutapimu sugrįžta Telis ir būdamas patyręs irkluiotojas pasižada jį perkelti per ežerą.

Jiems pasiekus anoj pusėj ežero saugų krantą, atvyksta kariai, kuriems vadovauja visų nekenčiamas Geslerio leitenantas Rudolfas (Julius Savrimas). Tuo metu šveicarų liaudis prieš pavergėjus reiškia savo jausmus. Rudolfas yra įtūžęs, kad pabėgo Leutholdas, ir reikalauja, kad jam pasakytų, kas išplėšė jam iš rankų Leutholdą. Visi tyli. Tik Melthalis drąsiai pareiškia: „Tu pasakyk savo valdovui, kad šiame krašte niekšų nėra.“ Rudolfas tuoj pat įsako senelį suimti, o kai jis išvedamas, liepia kariams padegti jų gimtąjį kaimą. Žmonės yra pasipiktinę — keršto jausmas auga.

II veiksmas

Skamba medžiotojų daina. Medžiotojams sukilus eti, pasirodo Matilda, pasišalinusi nuo savo bendrakielių. Ji nori susitikti Arnoldą. Tarp Arnoldo ir Matildos yra gili socialinė praraja, kuri juodu skiria. Matilda jį įtikina, kad mūšiuose parodyta drąsa suteiks jam teisę turėti ją savo sužadėtinę. Ji paskiria jam kitą pasimatymą rytoj. Ir skuba, nes čia atvyksta Telis su savo draugu Walteriu (Jonas Vaznelis). Telis pastebi jos greitą pasišalinimą ir jo įtarimai dėl Arnoldo vėl atgyja.

Telis nori patraukti Arnoldą laisvės kovotojų pusėn ir šį kartą turi tam stiprų argumentą — liūdną žinią: Arnoldo tėvas Melthalis buvo Geslerio kareivių suimtas ir žiauriai nužudytas. Arnoldas, paveiktas baisios žinios ir gėdos jausmo, nuo šios valandos pažada savo nesulaužomą ištikimybę šveicarų laisvės kovom. Jam vos spėjus ištarti tuos žodžius, pradeda rinktis laisvės kovotojai iš trijų kantonų: Unterwaldo, Uri ir Šveicarų. Veiksmas baigiamas laisvės kovotojų priesaika:

Garbe prisiekiam ir lemtim,

Sava diena, vaikų rytojūm,
Prisiekiam Viešpaties vardu,
Kad mes įveiksim pavergėją!

Jei rastum čia kovos kenkėją,
Tegu tokiam užges šviesa.
Toksai tenugrimzta į naktį,
Te gėdoj jo siela ima degti, —
Slegia kapo tamsa.
O, Dieve padėk, o, Dieve, padėk!

III veiksmas

Gesleris Altdorfo mieste organizuoja Šveicarijos užėmimo ir pavergimo suaktuvinį festivalį. Šveicarų šokėjai ir dainininkai nenoriai atlieka jiems austro Geslerio primestas pareigas. Gesleris įsako šveicarams nusilenkti prieš „pergalės ženklą“ — jo kepurę, padėtą ant jo įsakymu padaryto paaukštinimo. Visi paklusta, išskyrus Telį ir jo sūnų. Rudolfas greitai abu attempia pas Geslerį, tačiau Telis savo nusistatymo nepakeičia ir nerodo, jokios baimės. Ir štai Rudolfas atpažįsta jį buvus Leutholdo išgelbėtoju. Tai pasako Gesleriui. O Gesleris, pastebėjęs, kad Telis yra susirūpinęs ne savo paties, bet sūnaus likimu, greit susigauja kaip Telį nubauti ir išlieti savo pyktį. Jis įsako jam strėlę nušauti obuolį, kuris bus padėtas ant jo sūnaus Jemmy galvos. Telis suklumpa prieš tironą ir prašo, kad atšauktų tą nežmonišką įsakymą. Gesleris triumfuoją, įsakymo neatšaukia. Telis su gilia tėviška meile drąsina sūnį ir prašo jį stovėti ramiai, nesuvirpėti. Į obuolį pataiko tikrai taikli strėlė, obuolys numuštas, sūnus nepaliestas. Telio džiaugsmas neilgam. Jam netyčia iškrenta antra paslėpta strėlė, skirta Gesleriui tuo atveju, jei būtų buvę pataikyta į sūnų. Gesleris tai pastebi ir Telis prisipažįsta, kam buvo skirta antroji strėlė. Tėvas ir sūnus tuoj suimami. Neseniai atvykusi Matilda labai susijaudina ir prašo, kad būtų paleistas nors sūnus Jemmy. Sūnus paleidžiamas, o tėvas pasmerkiamas mirčiai Geslerio ežero salos tvirtovėje. Telio drąsa ir Geslerio žiaurumas stipriai veikia susirinkusius žmones ir jie atvirai rodo savo neapykantą tironui. Šveicarai prakeikia Geslerį, bet jo kariai žada jį apginti.